

A NYELVHASZNÁLAT A DOLGOZÓ ÖNIGAZGATÁSI MEGNYILATKOZÁSÁNAK SZOLGÁLATÁBAN

A dolgozók, a polgárok, de legáltalánosabb értelemben véve is: az emberek egy-egy meghatározott nemzeti hovatartozású csoport tagjai saját nyelvük akadálytalan és szabad használatát rendszerint politikai jogaik részének érvényesítéseként élik át. Következésképpen az emberek anyanyelvük használatának megakadályozását, illetve annak korlátozását, amelyre különböző okok és körülmények miatt kerülhet sor, leggyakrabban politikai jogaik korlátozásaként élik át.

A saját nyelv használatáról kialakult ilyen felfogás végső fokon indokolt is, tekintet nélkül arra, hogy a nyelvi kérdés — a nyelv egyenrangúságára vagy meghatározott nyelv dominálására való törekvés — örve alatt igen összetett nemzetiségi és osztályviszonyok rejlenek, olyan bonyolult társadalmi viszonyok, amelyek csak leegyszerűsítve és szemmel látható módon, közvetlenül racionalizálódhatnak és nyilatkoznak meg az emberek tudatában mint pusztán nyelvi kérdés.

Tekintet nélkül arra, hogy az, ami tudatunkban közvetlenül nyelvi kérdésként jelentkezik, a leggyakrabban nem egyszerű nyelvi problematika, a mindennapi társadalmi gyakorlatban mégis eredményesen elfogadhatjuk kódolási módozatként (kibernetikai zsargonnal élve a „fekete doboz”, szemiotikai értelmében véve a „jel” felfogásában), de tudatában kell lennünk annak, hogy itt nemcsak egyszerű értelemben vett nyelvi viszonyokról van szó. Ezért meggyőződéseim, hogy szocialista közösségünk (társadalmunk szervezett forradalmi erőinek frontja) ilyen indítékok alapján szentel ekkora figyelmet a megfelelő társadalmi tudat fejlesztésének és megszilárdításának, ezért szabályozza ekkora figyelemmel jogszabályaiban a hazánkban élő nemzetek és nemzetiségek szabad nyelvhasználatát, s ezért tesz megfelelő szervezeti intézkedéseket is ezzel kapcsolatban.

A megjelölt téma kapcsán szándékom egy tágabb értelemben vett szociolingvisztikai nézőpontot hangsúlyozni, méghozzá úgy, hogy a szociológiai elem van előtérben, de a lingvisztikaival továbbra is egybefonód-

va. Eredeti szándékom az volt, hogy a szociolingvisztika eddigi eredményei alapján tudományos érveket sorakoztatok fel annak érdekében, hogy közérthető legyen, miért fektetnek olyan nagy hangsúlyt a demokratikus társadalmakban általában, de különösen nálunk, Jugoszláviában a nyelvi egyenrangúságra, valamint a megfelelő demokratikus társadalmi légkör kialakítására annak érdekében, hogy felfejlődjön a soknyelvű érintkezés. Ilyen értelemben a politikai érvek mellett, amelyek mindig komplexek is, felsorakoztatom a gondolkodás és a megismerés folyamatára, valamint a nyelv lényegére vonatkozó érveket is.

Természetesen azért, hogy nem politikai érveket sorakoztatok fel, bizonyos értelemben depolitizálom a nyelvi egyenjogúság kérdéskörét, de ez semmi esetre sem csökkenti a nyelvhasználat politikai jelentőségét. Csak arra hívom fel a figyelmet, hogy sok dologban mi csak végső vonatkozásban veszünk tudomást valamiről, mint politikai jogról, politikai követelményről, politikai jelentőségű viszonyról, intézményről. Viszont a nyelv mögött a múltban, de jelenleg is, nagyon sok lényeges társadalmi viszony rejlik. Ez különösen a korszerű társadalmakban nyilvánul meg, amikor például a burzsoá viszonyok és a nemzet kialakulása megy végbe. A nemzet kialakulásának folyamata nagyon szövevényes szociológiai és gazdasági viszonykapcsolat, a viszonyok tömegéről és sokrétű összességéről van szó, mégis gyakran dominál, különösen a nemzet kialakulásának korai szakaszában, a nemzeti nyelvért való harc. Viszont nem magáért a nyelvért folyik a küzdelem, mögötte más mély gazdasági-szociális érdekek, antifeudális osztályérdekek vannak. Ez bizonyos értelemben nálunk, a mi társadalmunkban is jelen van. Megelégszünk — ez köznapi használatra meg is felel — azzal, hogy egyszerűen politikai érdeket és igényt, illetve politikai fontosságot emlegetünk, noha más természetű differenciált érdekekről van szó, olyanokról, amelyek nemcsak az osztályérdekig, hanem az emberi lét, az emberi egyéniség szerkezetéig nyúlnak vissza. A marxisták gyakran, joggal, idézik Marx ifjúkori gondolatait, amelyek a nyelvnek a fontosságát hangsúlyozzák, mint a gondolkodás meganyagiasodott, materializált hordozóját. Marxnak ezek a megállapításai érzékeltetik a korszerű, a marxizmus által már tudományosan megalapozott érvelést annak a körülménynek megvilágítására, hogy miért is jelentkezik a nyelv olyan fontossággal az emberi és társadalmi viszonyok területén.

Nem téve kérdéssé annak politikai jelentőségét, hogy mindenki a saját nyelvén, zavartalanul értekezzen (ideértve az összetett társadalmi érdekek globális kifejezésre juttatását és uralkodó osztályerők alapvető törekvéseinek érvényesülését), kétségtelenül mindinkább érvényesül a meghatározott konkrét nyelvnek, mint a gondolkodás, az alkotó gondolkodási folyamat és a tudathoz, a felfogáshoz, a gondolatátársításhoz, a tanuláshoz fűződő egész sor történés végbemenése megtestesítőjének felfogásáról kialakult korszerű marxista tudományos nézet. Leggyakrabban az anyanyelvről van szó, de nem minden esetben. Különösen az olyan

összetett nyelvi környezetben, mint amilyen például tartományunk, arról a nyelvről van szó, amelyen valaki gondolkozik, így a nyelvészek egy része (például Deme László) mindinkább a reflexnyelv terminusát használja. Ezért is említek meghatározott konkrét nyelvet, nemcsak Saussure nyelve, s nem is az ő felfogása szerinti nyelv, hanem a meghatározott konkrét formában és anyagiasult tartalomban megtestesült nyelv értelmében. Bár a reflexnyelv szerepét betöltő nyelvek egy emberöltő folyamán változhatnak, az emberi aktivitás és felfogás meghatározott területein a reflexnyelv szerepét néha egyidőben két konkrét nyelv is betöltheti. Mindenesetre a megismerési és a gondolkodási folyamat természetéből fakad, hogy mindig meghatározott konkrét nyelv (sokkal ritkábban két nyelv) képezi az emberi egyéniség jelentős tényezőjét.

Azonnal rá kell mutatni, hogy a modern nyelvészet, amely a strukturalizmus megjelenésével kivételes eredményeket ért el, és egy új módszert tárt fel, amelyet számos társadalomtudományban kisebb-nagyobb sikerrel alkalmaztak és alkalmaznak még ma is, s amely talán a strukturalizmus túlhaladásában, továbbá Jakobson és Chomsky alkotó jelleghű kritikájával, mindenekelőtt Olaszországban és Franciaországban — igencsak egyetlenegy nyelv keretében mozog. Ez a nyelvi daltonizmus, amely különben igen érzékeny a nyelv osztályonkénti, kasztonkénti és foglalkozásonkénti rétegződésére, mindig a beszélt irodalmi nyelvet helyezi előtérbe, még Olaszországban és Franciaországban is, ahol a mindennapi érintkezésben maguk az olaszok és a franciák jelentős számban nem használják az irodalmi nyelvet, nem kis hányaduk nehezen is érti meg, s mindamellert hozzá kell fűzni, hogy ezekben az országokban is több nemzeti (de nyelvészeti témánkat szem előtt tartva — nyelvi) kisebbség él.

A konkrét nyelvet egészében véve, s a beszédet mint az egyéniség struktúrájának részét, az embernek mint egyéniségnek a társadalmi környezetében való megnyilvánulását és a nyelvnek az ember társadalmi lényének megnyilatkozásában betöltött társadalmi szerepét a modern nyelvészet csak szórványosan világítja meg. Külön kérdés, miért van az, hogy még a szociolingvisztika sem öleli fel ezt a kérdést. Erre nem lehetnek lényegesebb hatással az ezzel kapcsolatos dilemma körüli tudományos viták, hogy van-e alkalmazott nyelvtudomány vagy a nyelvtudomány alkalmazásáról van szó, sem pedig az a természetes helyzet, hogy ez esetben a szociolingvisztikát a külön tudományok szakemberei (a nyelvészek és nem a szociológusok) fejlesztik.

Mégis szembevetendő, legalábbis az utóbbi néhány év során, az általam igénybe vett szakirodalom alapján, amelyet fel is tüntetek, hogy a nyelv elsődlegesen társadalmi funkciójáról (nem a társadalomnak a nyelvre való hatásáról vagy a nyelv társadalmi jellegéről) eddig sokkal többet mondtak a filozófusok, a pszichológusok és a fiziológusok, mint a szocio-lingvisták. Itt mindenekelőtt a nyelvnek az ember közéletében betöltött funkciójára, az ember munkajellegű aktivitásának (légyen ter-

melőmunkáról vagy a gazdaságban és szolgálatokban való munkaviszony keretében végzett munkáról szó, de ugyancsak szó lehet a nevelési-oktatási folyamatban végzett munkáról is) vagy az ember mint alkotó bonyolultabb alkotó munkájának szolgálatába állított nyelvre gondolok.

A marxista megalapozottságú lingvisztika az utóbbi húsz évben, vagyis a sztálini befolyás utáni években valóban nagy lépést tett. Addig jobbra a fellelhető marxi gondolatok interpretálásában merült ki, s csak napjainkban indult jelentős fejlődésnek.

Megjegyzendő, hogy ott is, ahol a marxista megalapozottságú szociolingvisták jelentősebb eredményeket értek el (Franciaországban és Olaszországban), bár ezek még csak a kezdetiek, máris megállapítható, hogy hozzáférhető munkáik reális alapot nyújtanak ahhoz, hogy számoljunk a marxista lingvisztika létezésével. A tényleges lingviszták, noha továbbra is érzékenyek a különböző társadalmi rétegek és osztályok nyelvhasználatában, beszédében és nyelvében jelentkező sajátosságokra — bátorítok azt mondani: még mindig nyelvi sovinizmust mutatnak ki, azért mert egy nyelven belül gondolkodnak. Teszik ezt akkor, amikor Olaszországban pl. a hivatalosan kialakított irodalmi nyelvet anyanyelvként csak az olaszok 40 százaléka beszéli, és ahogyan néhány évvel ezelőtt a triezsti nemzetiségi értekezleten hallottam: Olaszországban 20 százalék olyan lakos él, aki meg sem érti, nemhogy beszélne az olasz irodalmi nyelvet. A szociolingvisztika a többnyelvűséget érdemlegesen még nem tárgyalja. Az olaszországi helyzet nem egyedülálló. A nagy lélekszámú nemzeteknél elég nagy különbség van a tájszólás, a beszéd és az irodalmi nyelv között. Franciaországban is Délkelet-Franciaország lakossága magár elnyomottnak tekintti, éppen az irodalmi nyelvnek a valóban beszélt nyelvvel szembeni merev, konzervatív nem toleráns állandó ráerőszakolása miatt, ami oda vezet, hogy csak az uralkodó osztály tagjai számára lehetséges a hivatalos közéleti nyelv kívánt szintű elsajátítása.

Ezért a szociolingvisztika ma még nem nyújt sok adatot arra vonatkozóan, hogy tulajdonképpen melyek is a marxi álláspontok tényleges következményei, amennyiben elfogadjuk azt, hogy nincs elvont gondolkodás, hogy nem gondolkodunk egyszerűen elvont fogalmakban, hanem konkrét nyelven, szavakkal és szókapcsolatokkal kifejezett materializált fogalmak alapján. Ezen a téren sokkal többet nyújtanak már a filozófusok, természetesen a marxista filozófusok. Ez vonatkozik a szocialista berendezésű országok marxistáira, de más égtájak marxista filozófusaira is.

Ma már domináns és elfogadható az a felismerés, amelyre V. Ny. Jarceva akadémikus is hivatkozik, hogy a tudat és a valóságok a tudatban való tükröződése a valódi marxista felfogás értelmében nem egyszerű visszatükröződése a valóságnak, hanem alkotó folyamat, mert az ember tudata nemcsak tükrözi az objektív valóságot, hanem teremti is. Követ-

kezésképpen, ha a gondolkodás a valóságnak az emberi tudatban való visszatükröződési módja vagy formája, akkor a nyelv mind a megismerés eszközeként vett gondolkodási folyamat, mind pedig a valóságnak az emberi tudatban való ideális, szubjektív visszatükröződéseként vett gondolkodási termékek realizálódásának, azaz sajátos materializálódásának és megtestesülésének módja, legmagasabb formája.

A gondolkodási folyamatnak és a nyelvnek, tehát az emberi alkotófolyamatnak, és a nyelvnek mint e folyamat materializáló megtestesítője egyikének a közvetlen összekapcsolódása miatt a nyelv nem szűkíthető le csak az érintkezés eszközére, azon szükségletek kielégítőjére, hogy álláspontunkat, ítéleteinket és határozatunkat környezetünkkel közöljük, bár ezeket a funkciókat is meghatározott nyelven mindig jobban és tartalmasabban valósíthatjuk meg. A gondolkodási folyamat szintén meghatározott konkrét nyelvhez fűződik, ami nem zárja ki annak lehetőségét, hogy ez a folyamat ugyanazon személynél — bár sikeressége tekintetében nem ugyanazon a fokon — több nyelven is végbemenjen.

Önigazgatású szocialista társadalmunk külön az egyéniségnek az önigazgatású döntéshozatali folyamatban való minél zavartalanabb, közvetlenebb és autentikusabb megnyilatkozását igényeli. Ezeket a követelményeket tűzi ki szocialista, közvetlen demokrácián alapuló politikai rendszerünk működésével kapcsolatban, tehát a politikai közéletben, a hatósági és az önigazgatási szervek működésében is.

Ha méltányoljuk, hogy a nyelv nemcsak a külső érintkezés eszköze, hanem az emberi egyéniségek sokkal mélyebben beépített eleme, akkor az egyén többnyelvűségét sokkal óvatosabban és árnyalataiban megkülönböztetve kell elbírálnunk. Ugyanis a többnyelvű érintkezés lehetősége meghatározott társadalmi környezet és az egyén számára bármennyire is gazdagságot és előnyt jelent, amelyet mindjobban értékelünk mint általános emberi értéket, s amely útján a szakképesítés fokozata is mindjobban értékesíthető, az egyénnel a többnyelvűség szabály szerint mindig aszimmetriás. Igen ritkán találkozhatunk olyan egyénnel, aki két, esetleg kettőnél több nyelven is egyformán megvalósíthatja gondolkodási aktivitását, s ezt megfelelően ki is fejezi. Az egyik nyelv a kiinduló nyelv, amely nem feltétlenül mindig az anyanyelv, ezt inkább reflexnyelvként említhetjük.

Ez a reflexnyelv jelentkezhet esetleg mint kettős nyelv is, úgy, hogy meghatározott gondolati műveleteket egy nyelven, mondjuk szakmai kérdéseket bonyolítunk le, a hétköznapi élet dolgait meg egy másik nyelven gondoljuk végig. Ez a helyzet már egyéniség szempontjából konfliktust is jelenthet. Mindenesetre az ilyen értelmű kétnyelvűség bonyolult egyéniségi problémát tartalmaz.

A reflexnyelv vagyis a „saját” nyelv pontosságának figyelembe vétele azért lényeges, mert így foghatjuk fel igazán annak a fontosságát, hogy mit jelentenek a mi társadalmunk nyújtotta lehetőségek, hogy az önigazgató kifejezze önmagát, érdekeit és érveit a saját anyanyelvén, az,

hogy valójában ezen a nyelven történik az alkotó módon való asszociatív gondolkodás, ezen a nyelven (a reflexnyelven, a „saját” nyelven) megy végbe számunkra a legértelmesebb és a leghatékonyabb oktatás, művelődés és tudásgyarapítás.

Természetesen a reflexnyelv fontosságának hangsúlyozásakor, különösen többnemzetiségű környezetben, nyilván nem engedhetjük meg magunknak a nyelvi puritanizmust, még kevésbé a nyelvi szegregációt. Valójában arról van szó, hogy ha figyelembe vesszük és tiszteletben tartjuk a reflexnyelv fontosságát, csak akkor vagyunk abban a helyzetben, hogy felismerhessük, milyen fontos a nyelvi tolerancia mások nem mindenben teljes nyelvtudásával szemben, csak ekkor becsülhetjük meg igazán mások nem-anyanyelvi tudását, azokat az eredményeket, amelyeket velünk együtt élő emberek éppen a több nyelv használata terén elérnek.

Távol áll tőlünk a gondolat, hogy az egynyelvűség mellett szálljunk síkra. Ellenkezőleg, méltányolva a konkrét nyelvnek a gondolkodási folyamatban és a személyiség kialakításában betöltött szerepét, kitartóan kell fáradoznunk a többnyelvűséggel kapcsolatos helyes társadalmi tudat kialakításán. Ez az egy-egy nyelv, tehát a környezetünkben élő nyelvek elsajátítására irányuló egyéni erőfeszítés méltányolását is megköveteli.

E tekintetben fejleszteni kell a nyelvi toleranciával kapcsolatos demokratikus tudatot, ami nem jelenti azt, hogy a nyelvhasználat tekintetében a nyelvi kultúra hiányát is el kell fogadnunk, de mindennemű túlzott nyelvi tisztaság a homogén nyelvi környezetben is elitizmust és megkülönböztetést jelent az ugyanazon nyelvű, kevésbé képzett emberekkel szemben. Különösen érvényes ez a többnyelvű környezetben, amelyben az egyének többnyelvű érintkezése gyakori és normális létszükséglet. Annál inkább méltányolni kell azoknak az egyéni eredményeit, akiknek módjukban áll, hogy két vagy több nyelven is jól értekezzenek. Itt emlékeztetnék Edvard Kardeljnek a Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja (A szlovén nemzeti kérdés fejlődése) háború utáni felújított kiadásának előszavában a nyelvek övezeti nyelvekbe való egybeolvadásáról kialakult sztálinista elméletben kinyilvánított sajátos nyelvi hegemonizmussal kapcsolatban 1957-ben kifejtett utalására. Edvard Kardelj egyebek között a következőkre mutat rá: „A jelenlegi körülmények között tehát, értelmetlenség egybekapcsolni a nemzet mint meghatározott történelmi kategória elhalását a nyelvek egybeolvadásának folyamatával. *Nem a nyelvek, hanem a nemzetek* olvadnak majd be egy magasabb szintű, általános emberi átfogó közösségbe, miközben a közösség nyelvének különfélesége egyáltalán nem lesz semmiféle akadály, annál is inkább, mert a magasabb szintű általános kultúrával rendelkező emberek általában több nyelven fognak beszélni...” (kiemelés E. K.)

Környezetünkben, Vajdaságban, társadalmi folyamataink, de a tudatosan indított társadalmi akciók és a dolgozók motiváltságának fejlemé-

nyeként igen elterjedt a többnyelvű érintkezési lehetőség jelensége, s állandó előrehaladásról tanúskodik.

Tartózkodva attól, hogy bárki is könnyelműen attól függően politikailag m. nősítsen valakit, hogy mennyire kész vagy képes társadalmi környezetünk valamely nyelvét és a saját anyanyelvét kisebb vagy nagyobb fokon elsajátítani, kétségtelen, hogy minden egyén többnyelvű érintkezésének elért fokát mint általános műveltségének és értékének jelentős elemét mindinkább értékelni fogják.

A helyes, demokratikus, társadalmi tudat elemeként méltányolni kell az egyénnek a többnyelvű érintkezésre való különböző motiváltságát, különböző lehetőségeit. Szemmel láthatóan lényeges különbség van az általunk mint társadalom és forradalmi mozgalom által megbízással felruházott szervezetben dolgozó személlyel szemben (ahol a többnyelvű érintkezés a személy szakavatottságának része) és azon dolgozóval szemben támasztott követelmény között, akinek, ha vele szemben támasztunk is közvetlen követelményt, többnyelvűsége általános műveltség kérdése és saját intim ügye.

A meghatározott nyelven való kifejezőkészség elsajátításának fokai iránti nyelvi tolerancia ápolásával, valamint a nyelvi puritánság és elitizmus elvetésével sem kétséges, hogy mindenki műveltségi szintjének emeléséhez, tehát nyelvi kultúrájának előmozdításához is kitartásra van szükség. Ennek hangsúlyozása nem haladhatja túl azt a határt, amely az egyén számára már meghatározott értelemben vett társadalmi nyomást jelentene, de még kevésbé engedhetők meg, hogy az egyén ezt személyes állásfoglalásán elkövetett erőszakként élje át.

A több nyelv használatára terén különbségeket kell tennünk azok között, akik normálisan élnek a maguk életét, és a köznapi élet szükségletei alapján képesítik magukat több nyelv használatára, és azok között, akik már szakfelkészültségük szempontjából is kötelesek több nyelven érintkezni (függetlenül attól, hogy ez számukra sem jelent kisebb nehézséget, mint az előbbiekné számára). Az utóbbi csoport nyelvhasználata tanácskozásunk egyik központi témája. Ezért olyan fontos, hogy meg is becsüljük társadalmilag, de anyagilag is azokat az eredményeket, amelyeket elérnek emberek, hogy két-három esetleg még több nyelven tudnak érintkezni. Az ilyen eredmény nagy egyéni erőfeszítést és motiváltságot igényel, nagyobb, mint ahogy azt elképzeljük az esetben, ha a nyelvet csak egyszerűen kommunikációs technikai eszköznek fogjuk fel. Csak akkor foghatjuk fel, hogy milyen komoly dolog a több nyelven való érintkezés lehetőségének kialakítása, amikor a nyelv a személyiség belső szerkezetének összetevő részeként merül fel, ha a nyelvet a gondolkodás hordozójaként fogjuk fel.

A másik kérdés, ha a „saját” nyelvnek ilyen nagy fontosságot tulajdonítunk, akkor milyenek a többnyelvűség távlatai. A távlat mindenképpen az, hogy minél több alkalmat nyújtani mindenkinek, hogy a maga reflexnyelvén (anyanyelvén, „saját” nyelvén) fejezze ki magát, de úgy

hogy tisztában legyen azzal, hogy a más nyelvű beszélőtársa képes zavartalanul követni őt fordító nélkül. Természetesen ez nem zárja ki azt, hogy nemcsak a közvetlen emberi kommunikáció miatt fontos a több nyelv használata. Emlékeztetek a Kardelj-idézetre, hogy a jövőben gazdag kommunista társadalmában, kevesebb munkaidővel és sokkal több kulturális lehetőséggel, a több nyelv létezése egyáltalán nem lesz akadály a különböző anyanyelvű emberek egymás közti érintkezésében, noha továbbra is meglesz az egyes nyelveknek nem egyforma általános elterjedtsége, és léteznek majd továbbra is a világnyelvek.

De vehetünk példát saját hazai környezetünkben is arra vonatkozóan, hogy a nyelvi egyenjogúságon és egyenrangúságon belül, egy-egy nyelvnek különböző az alkalmazási lehetősége, és mindenki másként viszonyul saját kiinduló nyelvéhez, de a nem reflexnyelvnek egyike-másika iránt is. Ezért a nagyobb létszámú embereknek a nyelve szocialista társadalmi közösségünkben rendszerint többet nyújt a kisebbeknek, mint fordítva. Ezért a motiváltság nem is egyforma egy-egy nyelv megtanulása irányába. Ezt tudomásul kell vennünk, anélkül, hogy tagadnánk a politikai és társadalmi jelentőségét a többirányú (és nem egyirányú) nyelvtudásnak, mégis árnyaltan kell közeledni a többnyelvűséghez. Figyelembe kell venni a különböző tényezőket, amelyek nyelvről nyelvre nem egyenlőek, amelyek igen bonyolultak, úgy hogy az egyének érdekei felett erőszakot nem téve, valóban kialakítsunk egy egészséges nyelvi toleranciát és a nyelvi egyenrangúság iránti demokratikus viszonyulást. Akármennyire fontos, hogy a nyelvi kultúrát egy-egy nyelven belül is fejlesszük, valójában könnyen elitizmussá fejlődhet és megint szociális diszkriminációt véthetünk a saját nyelvünk kulturáltságát túlbecsülve és méltánytalanul elmarasztalva azokat, akik (akár saját hibájukból is) nem jutottak még magasabb kulturális szintre, nyelvi kérdésekben is. Mindenképpen meg kell becsülni a nyelvi kulturáltságot is, éppúgy mint a többnyelvűséget, de mindig tartózkodnunk kell attól, hogy a nyelvi kulturáltság társadalmi elismerése és értékelése mellett azok rovására élcelődjünk, akiknek nem volt lehetőségük, hogy saját anyanyelvüket vagy más nyelvet magas szinten sajátítsák el. A nyelvi kulturáltság elismerése, ide értve az anyanyelv ápolását is, ne elmarasztaló legyen, hanem a kirekesztés és a diszkrimináció helyett arra sarkalljon, hogy minden ember fokozza saját kultúrszintjét, ideértve saját nyelvének kulturáltságát és más nyelvek bírását is.

Dolgozatom végleges formában való megfogalmazásakor a következő válaszút elé kerültem: vagy aprólékosan fűzérbe szedem azokat a jelentős gondolatokat és megállapításokat, amelyeket tekintélyes tudósok már publikáltak (legyenek azok a szociolingvisztika vagy a filozófia teréről, néhány esetben a filozófiai érdeklődésű marxista biológusok is sokat nyújtottak) vagy csak témám alapgondolatát fejtssem ki. Az utóbbi mellett döntöttem, feltüntetve azokat a műveket, amelyek hozzáférhetőek voltak számomra, amelyeket az utóbbi években gyűjtöttem. Ezeket a

műveket most figyelmébe ajánlom azoknak, akiket érdekel ez a téma, hogy végigjárják ugyanazt az utat, amelyet eddig megtettem, marginálisan foglalkozva ezzel a témával.

Szabadka—Újvidék, 1979. februárja

Szakeirodalom:

1. A jel tudománya (szerk.: Horányi Özséb és Szépe György). Gondolat, Budapest 1975.
2. A nyeiv keletkezése (szerk.: Papp Mária). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974.
3. A nyeivtudomány ma, Szemlévények korunk nyelvészetéből (szerk.: Szépe György). Gondolat, Budapest, 1973.
4. Ádám György: Érzékelés, tudat, emlékezés... biológusszemmel, második kiadás. Gondolat, Budapest 1976.
5. Ákos Károly: Az idők örvényében, Agy és tudat. Gondolat, Budapest 1975.
6. Boas, Franz: Népek, nyelvek, kultúrák, Válogatott írások. Gondolat, Budapest, 1975.
7. Bugarski, Ranko: Jezik i lingviztika (Nyelv és nyelvtudomány). Nolit, Belgrád 1972.
8. Deme László: A magyar nyelv a szomszéd államokban — megjelent: „Anyanyelvi órjárát” (szerk.: Ferenczy Géza). Gondolat, Budapest 1971.
9. Idegen nyelv, anyanyelv, A nyelvészet és a nyelvoktatás kölcsönhatása (szerk.: Babos Ernő és Károly Sándor). Akadémiai Kiadó, Budapest 1970.
10. Ivić, Milka: Pravci u lingvistici. (Nyelvtudományi irányzatok) Državna založba Siovenije, Ljubljana, 1970.
11. Jakobson, Roman: Hang — Jel — Vers, 2. bővített kiadás. Gondolat, Budapest, 1972.
12. Jakobson, Roman: Lingvistika i poetika. (Nyelvtudomány és poétika) Nolit, Belgrád, 1966.
13. Jarceva, Viktorija Njokolajevna: A tudomány nyelvének fejlődése — megjelent: Tudomány és emberiség, Cikkgyűjtemény. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.
14. Jelek és közösség, Szemiotikai tanulmánygyűjtemény (szerk.: Voigt Vilmos, Szépe György és Szerdahelyi István). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
15. Kardelj, Edvard: Nacije i međunarodni odnosi (A nemzetek és a nemzetközi viszonyok) Beogradski izdavačko-grafički zavod, Belgrád, 1975.
16. Kardelj Edvard-Sjevans: Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja (A szlovén nemzeti kérdés fejlődése) Kultura, Belgrád, 1958.
17. Kovács Ferenc: Nyelvi struktúrák, nyelvi törvények. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
18. Kozolova, M.: Nyelv és filozófia (Moszkva 1972). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.

19. Pei, Mario: Szabálytalan nyelvtörténet (New York 1949). Gondolat, Budapest, 1966.
20. Ponzio, Augusto: Jezična proizvodnja i društvena ideologija (A nyelvi terelés és a társadalmi ideológia) (előszó: Dubravko Škiljan). Školska knjiga, Zágráb, 1978.
21. Pszichofiziológia (szerk.: Ádám György). Gondolat, Budapest, 1972.
22. Rehák László: Kisebbségtől a nemzetiségig. Fórum, Újvidék, 1978.
23. Rubinstein, Sz. L.: Az általános pszichológia alapjai, I. és II. kötet, negyedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
24. Tran Duc Thao: A nyelv és a tudat. Kutatások a nyelv és a tudat eredetéről (Paris 1973.). Gondolat, Budapest, 1978.
25. Vereczkei Lajos: A marxista tudat — felfogás a tanulási, megerősítési és motivációs elméletek tükrében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.